

The mountains of Vysoké Tatry (the High Tatras) make up only 1 % of the territory of Slovakia. Their acceptance as one of the key symbols of the country is, however, indisputable. The patriotic song 'Nad Tatrou sa blýska' composed in 1844 was part of the Czechoslovak national anthem from 1918 to 1993, and, since then, it has been the national anthem of Slovakia. The Tatras were discovered for and promoted to the function of the representative of Slovakness and Slovakia in the first half of the nineteenth century as part of the national awakening. The forties of the nineteenth century are understood as the beginning of the tradition of 'national walks' to the Tatras. There were made collective ascents of the mountain peak Kriván, in the twentieth century, in the period of socialism, youth organization remembered Lenin's ascent of the peak of Rysy by organizing regular summer camps and making the ascents of that peak. The promotion of the Tatras by a nation-awakening group of scholars led by L. Štúr, to the position of the symbol of Slovakia had its roots in the contemporary romantic discovering of nature. In the literature, the Tatras symbolize Slovakness, strength, defence of the nation and they are often identified with the whole territory of Slovakia. The image of the mountains in the mind of the Slovaks was also intensified by using the mountains for tourist, sports, recreation, and therapeutic purposes. Tourist access to the mountains from the south was made possible by building the Košice-Bohumín railway in 1870-1871 bringing thus the mountains closer to Silesia, Moravia, the Czech lands, and Germany. The factual and symbolic adoption of the Tatras was also mirrored in changing the names of the peaks - during the millennium celebrations of the coming of the Magyars to territory along the river Danube, Gerlachovský štít (Gerlach peak) was renamed and given the Hungarian name 'Ferencz József csúcs' (Francis Joseph peak), after the establishment of the Czechoslovak republic, its name was the Peak of legions. After the 1948 political changes, it became Stalin's peak.

The image of the Tatras was also reflected in the names of institutions, objects, goods, newspapers, unions, military and partisan groups during World War II. The perception of the Tatras as a national symbol of the Slovaks became particularly evident towards the end of the 1960s, when the nationwide discussion about the transport in the Tatras and building the cable railway Alweg was launched. Money raising was declared nationwide and stormy discussions were held both by experts and by the lay public. The latter argued that: The Czechs are building Metro in Prague, and they grudge the Slovaks Alweg in the Tatras.

If such a subtle phenomenon can be abstracted from numerous external manifestations and symptoms at all, the relation to the Tatras was gradually de-romanticized, civilized, stripped of pathos, but simultaneously, also deepened and made nationwide.

"CONTEMPORARY LEGENDS" MEDZI MÝTOM A REALITOU

INGO SCHNEIDER

Prof. Assist., Dr. Ingo Schneider, Universität Innsbruck, Institut für Europäische Ethnologie/Volkskunde, Österreich

In der internationalen Erzählforschung herrscht heute Konsens darüber, dass wir es bei jenen weltweit kursierenden Geschichten über aussergewöhnliche, gefährvolle, angst- oder ekelerregende, tragische, häufig aber auch komische oder peinliche Vorfälle aus unserem gegenwärtigen Leben, für die sich die Bezeichnung contemporary legends eingebürgert hat, nicht wirklich mit einem grundlegend neuen Phänomen und ebenso wenig mit einem neuen Erzählgenre zu tun haben. Die in diesem Beitrag angeführten Beispiele zeigen, dass wir bei den contemporary legends hinsichtlich der stoff- und motivgeschichtlichen Zusammenhänge auf ein Spektrum treffen, das mit verschiedenen Zwischenstufen von konkreten Wandermotiven bzw. -sagen bis zuletzlich oberflächlichen strukturellen Analogien reicht.

Kľúčové slová: moderné legendy
Key words: contemporary legends

*K výskumu zdanlivo nového žánru rozprávania a jeho vz'ahu k tradičným motívom**I. Otázky žánru*

V súčasnom medzinárodnom výskume rozprávania vládne zhoda, že príbehy o mimoriadnych udalostiach plných nebezpečenstva, vzbudzujúcich strach alebo odpor, o tragických, ale často aj komických alebo trápnych udalostiach z nášho súčasného života, ktoré kolujú po celom svete a pre ktoré sa používal termín "contemporary legends", nie sú úplne novým fenoménom, ale ani novým rozprávačským žánrom. Na jednej strane vytvára každá epocha svoje aktuálne povesti, na druhej strane v početných textoch zbierok "contemporary

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

legends", ktoré vyšli v posledných dvoch desaťročiach, spoznávame celý rad rôznych žánrov rozprávania. Z toho vyplýva, že tento súbor veľmi diferencovaných, nejednoznačne ohraničených príbehov sa doteraz vymykal presnej definícii. Označenie "contemporary legends" sa v posledných rokoch presadilo v odborných kruhoch preto, lebo vystihuje tento fenomén lepšie ako iné používané pojmy, napr. "urban legends" alebo "modern legends", "leggende metropoletane", "povesti veľkomesta" alebo "moderné povesti". Veľmi skoro sa totiž ukázalo, že nemáme dočinenia ani s vyslovene či nevyhnutne mestským, ale ani s pôvodným moderným fenoménom. Preklad "súčasné povesti" je síce správny, ale sa nezašoval. Keďže ide o medzinárodný fenomén, zdá sa, že je oprávnené prevziať už zaužívaný anglický výraz. Hlavný podiel na širokom akceptovaní tohto označenia mala skupina bádateľov, ktorá sa od roku 1982 každoročne stretávala na konferenciách, spočiatku vždy v Sheffielde, neskôr v rôznych mestách Európy a Ameriky. Roku 1984 táto výskumná skupina založila ISCLR (International Society for Contemporary Legend) a o niekoľko rokov aj časopis Contemporary Legend.¹

V nasledujúcej časti sa pokúsím uviesť rad znakov, ktoré charakterizujú tieto rozprávania. Aby sa príbeh mohol označiť ako "contemporary legend", nemusí, prirodzene, spĺňať všetky tieto znaky. Vztahujú sa na tri roviny: obsahovo-fenomenologickú, formálno-štruktúrnú a hermeneuticko-funkčnú:

1. Požiadavka hodnovernosti - "contemporary legends" sa rozprávajú najčastejšie ako pravdivé udalosti alebo príbehy prevzaté zo správ médií.
2. Tendencia k časovému a miestnemu určeniu a odvolávanie sa na autoritu prameňa - "contemporary legends" sú často časovo a miestne konkrétne určené a odvolávajú sa na blízkych známych, priateľov alebo na verejné inštitúcie (polícia, lekári). Uvedením autorít prameňa sa zvyšuje ich dôveryhodnosť.
3. Tendencia k aktualizácii. "Contemporary legends" sú predovšetkým o všedných, každodenných situáciách alebo so súčasťami každodenného života (pracovný deň, sexualita, auto, doprava, domácnosť, domáce zvieratá, zločin a násilie, dovolenka a cestovanie). Väčšinou sa odohrávajú v súčasnosti. Dianie sa aktualizuje, posúva sa do životného priestoru rozprávača, pisateľa, poslucháča, čitateľa. V jednej časti príbehov zisťujeme staré rozprávačské motívy, ktoré sa prispôbili súčasnosti.
4. Celosvetové rozšírenie a krátká životnosť - "contemporary legends" sa môžu vynoriť v krátkom čase na miestach od seba vzdialených, a vždy s konkretizovaním, že sa odohrali a objavili práve tam a že sa stali osobu blízkej rozprávačovi. Ich šírenie môže byť ústne, písomné alebo elektronické. Ako rýchlo sa vynoria, tak rýchlo môžu zase zaniknúť.
5. "Contemporary legends" možno rozdeliť do dvoch veľkých oblastí. Prvá skupina sú udalosti, vyvolávajúce ohromenie a otras, sú blízke povestiam a chýrom, fámam. Rozprávania druhej skupiny sa vyskytujú v komickej podobe, blízkej švanku a vtípu.
6. Majú stabilnú naratívnu štruktúru - "contemporary legends" sa často začínajú odvolaním sa na autoritu prameňa. Dej sa stupňuje k pointe a náhle končí (eliptická forma).
7. "Contemporary legends" sú často prejavom všeobecného postoja, ako spoločenské normy a predsudky, výraz strachu a túžob.
8. "Contemporary legends" majú často moralizujúcu tendenciu, sú to zväčša udalosti podávané ako príklad, ktoré sú dôsledkom porušenia noriem.

II. K histórii výskumu "contemporary legends"

Vedecké bádanie v oblasti "contemporary legends" sa začalo oveľa skôr, ako sa predpokladalo. Už v 30. rokoch 20. storočia sa v Nemecku začali viacerí bádatelia zaoberať skúmaním senzácií uverejňovaných v novinách, ktoré sa pri bližšom pozorovaní ukázali ako

medzinárodné putujúce motívy, napr. AaTh 2401: The Children play at Hog-Killing; AaTh 939 A: Killing the returned soldier. Stretávame ich aj ako "contemporary legends".² Roku 1941 vydala freudovsky orientovaná francúzska psychoanalytička Marie Bonapartová v časopise *Imago štúdiu* pod názvom "The Myth of the Corpse in the Car".³ Analyzuje motív dvojitej predpovede, kde prvá predpoveď sa dotýka svetovej politiky veľkého významu - v tomto prípade zvestovanie blízkeho mieru - a druhá sa týka konajúcej osoby (predpoveď nález mŕtvol v aute). Druhé proroctvo sa vyplní v priebehu deja a má zvýšiť vierohodnosť prvého, neuskutočneného proroctva. Príbeh, ktorý analyzovala M. Bonapartová, charakterizujú nielen podstatné znaky "contemporary legends": základný motív dvojitého alebo trojitého proroctva je doložený počas 2. svetovej vojny, a potom aj v Nemecku, Švajčiarsku a Švédsku, ale stretávame ho už počas 1. svetovej vojny, a potom aj v Nemecku, Švajčiarsku a Švédsku, ale stretávame ho už počas 1. svetovej vojny, a potom aj v Nemecku, Švajčiarsku a Švédsku.⁴ doklady možno sledovať prinajmenšom až do prvej polovice 19. storočia. V roku 1973 dokázal Kurt Ranke, že príbeh "Der Verwandte im Carepaket", uverejnený v mnohých zbierkach súčasných povestí, svojim hlavným motívom siaha prinajmenšom až do 15. storočia. Ranke uvádza ako najstarší doklad anekdotu "Juif en morceaux" v zbierke Gian-Francesca Poggio-Bracjoliniho.⁵

Vychádzajúc z prípadových štúdií anglických a amerických folkloristov,⁶ teoretická diskusia v 80. rokoch 20. stor. potvrdila, že "contemporary legends" nie sú obsahovo - látkovo a motívicky - ničím novým. "Many of the legends we meet in oral circulation today are old tales updated", formuluje roku 1981 Stewart Sanderson.⁷ Ešte dôraznejšie toto stanovisko zastáva Gillian Bennettová: "There is nothing intrinsically new or modern about the contents of the legends... Studies of individual legends consistently show that their themes are perennial, their motifs not always new, and their history always longer than is at first assumed."⁸ Vo svojom článku G. Bennettová a Paul Smith sumarizujú prehľad vývoja výskumu "contemporary legends": "Most researches since the 1960s have been able to demonstrate that 'contemporary legends' are old tales made over to suit a new environment, 'modern' primarily in the sense that they are the most recent expressions of legendary themes and preoccupations."⁹ Vzhľadom na túto výpoveď sa nevyhnutne vynára otázka, aké sú presnejšie súvislosti "contemporary legends" s tradičnými rozprávačskými látkami a motívami. Výskum tu nachádza široké pole uplatnenia.

III. Tradičné rozprávačské motívy v "contemporary legends"

Môj "Index typov súčasných povestí" poukazuje na priechne prepojenia dnešných povestí¹⁰ s typmi a motívami Standard-Indices¹¹ a predstavuje ich zhody. Samozrejme, že tým je obsiahnutý len jeden aspekt uvedeného komplexu. Poukazuje však aj na základné problémy vzťahu súčasných a tradičných rozprávačských typov a motívov. Počet tých typov "contemporary legends", ku ktorým možno nájsť analógie v tej alebo onej forme v zozname rozprávkových typov a v Motif-Index, je v každom prípade relatívne málo. Aj keď sa určite budú ešte dopĺňať, treba vychádzať z toho, že sú zachytené najdôležitejšie typy a motívy. Pri celom rade "contemporary legends", predovšetkým o komických a trápných situáciách každodenného života, treba na druhej strane rátať aj s analógiami k tradičným podaniam, ktoré nie sú zachytené vo veľkých indexoch. Rozmanité vzťahy k literárnemu švanku (fraška, žartu), ktoré určite existujú, sú doteraz preskúmané len v náznakoch.

Skúmanie súvislostí tradičných a súčasných rozprávání sa v základe musí odvíjať na dvoch rovinách: na jednej strane na rovine historicko-motívickej a na druhej strane na rovine kontextuálnej, funkčnej. Medzi oboma sú samozrejme vzájomné závislosti. Otázkou je, nakoľko sú to migrujúce motívy, alebo ide len o povrchné, náhodné zhody. To je potrebné ujasniť v

každom konkrétnom prípade. Ďalej treba analyzovať terajšie kontexty rozprávania, predovšetkým jeho funkčné vzťahy, nakoľko zostali rovnaké, alebo či sa zmenili. Odpovede na druhú, kontextuálnu rovinu vyžadujú obšírny monografický výskum súčasných rozprávání. Preto sa v tejto krátkej úvahu obmedzím najmä na rovinu látkových a historicko-motivických komparácií.

Migrujúce motívy nachádzame v AaTh 939 A - *Killing The Returned Soldier* (Vražedný hostinec alebo Vražiaci rodičia)¹² a AaTh 2040 *The Climax of Horrors* (Stupňovanie sa vyskytuje motív o pribítoť povestí doložených len jednotlivito. Relatívne často Röhrich O 5). V mojom indexe sú doklady z USA, Nemecka a Talianska, ktoré možno určiť ako nové varianty starých putujúcich motívov. V zbierke Helmuta Fischera nachádzame napr. nasledovnú príhodu, zaznamenanú r. 1984 v Essene:

V dnešnej dobe všade behajú Grufties a podobné postavy, komické typy. Raz sedelo pár mladých ľudí spolu, popíjali a pozerali hororový film. Stavili sa, že kto teraz o polnoci pôjde na cintorín, dostane debnu piva. Jeden z nich teda ide, prelezie múr a beží krížom cez hroby. Zostane visieť na jednom kríži, nemôže sa zdvihnúť, lebo zbadá, že ho niečo pevne drží. Je to strašidlo. Keď sa nevracia, začnú ho ostatní hľadať a nájdu ho ležať v bezvedomí. Už sa viac z toho nezotavil. Zbláznil sa.¹⁴

Na porovnanie o sto rokov skôr zaznamenaná povest z Neubrandenburgu v zbierke Karla Bartscha:

V Neubrandenburgu bol raz jeden starý kováč klinec, ktorý viedol bezbožný život a ktorý sa pri pijatike kedysi chválil, že sa nebojí ani Boha, ani čerta a nepozná žiadnu hrôzu. Aby to dokázal, opovžil sa ísť za jednej zimnej noci na začiatku hodiny duchov do označeného hrobu zabiť klinec. Vybral sa na dvor kostola Panny Márie, a aj keď ho obliala hrôza, skutočne zabil tromi silnými údermi klinec do hrobu. Keď sa chcel vystríeť, nedokázal to, lebo si v rýchlosti pribil aj okraj šiat. Myslel sa našla na druhé ráno jeho mrvola s pribítoť kabátom. Ale po smrti nenašiel pokoj, blúdil ešte často o polnoci vzdychajúc a žalujúc sa po dvore kostola.¹⁵

Cintorín je často nielen dejiskom tradičných povestí, ale vyskytuje sa vždy a znovu aj v "contemporary legends", keď téma smrti zamestnávala ľudí v každej dobe. Okrem iného našiel svoje miesto v mnohých rozprávaniach veľký strach zo zdanlivej smrti, rozšírený dnes už ustúpili do úzadia. V jednom príbehu, doloženom z USA, Veľkej Británie a z Nemecka, si bohatý človek zo strachu pred pochovaním zaživa nechá do rodinnej hrobky alebo do truhly zaviesť telefón. Po jeho smrti dostane jeho žena záhadný telefonát. Po otvorení hrobu či truhly mu odobrali telefónne slúchadlo.¹⁶

Zvlášť frekventované je podanie o prebudení zdanlivo mŕtvych (AaTh 990 *The Seemingly Dead Revives*, Mot. K426. *Apparently dead woman revives when thief tries to steal from her grave*). Tento motív obšírne analyzoval Johannes Bolte¹⁷ a Lutz Röhrich zozbieral početné doklady od 15. do začiatku 20. storočia.¹⁸ Zdanlivo mŕtva pochovaná žena sa prebudí v momente, keď nejaký muž otvorí jej truhlu. Tento muž je buď zlodziej, ktorý chce ukradnúť zdanlivo mŕtvej hodnotný šperk, alebo milenc, ktorý sa chce ešte raz v tichosti pozrieť na svoju milovanú a často ju bozkom znovu prebudí k životu. V prvom prípade sa žena vracia späť k svojmu manželovi, v druhom sa milenc pokúsi ožítu získať pre seba. Rozprávania poukazujú na dve hlavné formy, pričom druhá, romanticky podfarbená obsahujú aj erotické prvky. Najznámejšia redakcia prvej jednoduchej formy je kolínske rozprávanie

pani Richmodis von Aducht,¹⁹ prvýkrát uverejnené r. 1499. V holandskej zbierke "contemporary legends" Petra Burgera nachádzame ďalšie zaujímavé rozvítie starého motívu:

Bukurešť. Osemročné rumunské dievča po požití veľkého množstva tabletiék na spanie lekárom vyhlásil za klinicky mŕtve. Znova prišlo k vedomiu, keď ju pracovník pohrebnej služby znásilnil. Keď otvorila oči, znova omdlela. Rodičia dievčaťa povedali, že nepodajú žalobu, pretože ich dcéra "vďaka za život tomu mužovi!"²⁰

Burger použil túto "nekrofilnú verziu Snehulienky" z novinovej správy z South China Morning Post z januára 1992, ktorá sa však vzťahuje na oznam tlačovej agentúry Reuter. Možno preto predpokladať, že správa obišla celý svet. Príbuznosť tejto novinovej správy s rozpráváním o prebudení zdanlivo mŕtvych je očividná, aj keď tam nie je priamo reč o sexuálnom kontakte. Burger však poukazuje na príbeh, zaznamenaný francúzskym lekárom v roku 1740 v medicínskom článku o konštatovaní smrti, kde ide práve o takýto prípad: *Budúci mních prichádza do nocľahárne. Práve zomrela krásna dcéra hostinských. Rodičia požiadajú mnicha, aby držal stráž pri mŕtvej. Zvedavý na chýrnu krásu dievčaťa ju pozoruje, je očarený jej pôvabom a spí so zdanlivo mŕtvou. Mních náhle odcestuje, zdanlivo mŕtva sa prebudí, až keď sa truhla spustí do hrobu. Ale po deviatich mesiacoch porodí dieťa. Náhodne okoloidúci mních sa s ňou ožení. Rozprávanie sa uvádza ako príklad, že samotný intímny kontakt nie je vhodný na konštatovanie smrti.²¹*

Prvá zbierka povestíových príbehov Rolfa W. Brednicha obsahuje ďalší príklad moderného variantu rozprávania o zdanlivo mŕtvej:

Ženu vo vysokom stupni tehotenstva zrazilo v Neuhause v Sollingu auto a zomrela na krvácanie do mozgu. Pohrebna služba ju vložila do truhly a nechala ju v nej vystavenú určitý čas. V tom čase sa jeden zamestnanec pohrebnej ústavu domnieval, že počuje z truhly zvuky. Ohlásil to majiteľovi podniku, ktorý azda kvôli profitu zamestnanca upokojil a zakázal o tom hovoriť, lebo by to uškodilo obchodu. Po pohrebe zamestnanec nemohol zniesť psychický tlak a porozprával o tom vdovcovi. Ten hneď nechal truhlu exhumovať a otvoriť. Našli ženu s tvárou skrivenou od bolesti a s krvavými rukami. Vedľa nej ležalo mŕtve novonarodené dieťa.²²

Tento príbeh vyrozprával 80 ročný lekárník z Uslaru roku 1988 a mal sa odohrať roku 1981 v Neuhause v oblasti Solling. Aj rozprávanie o narodení v hrobe (Mot. T584.2.1. *Child born of Dead Mother in Grave*) siaha do histórie skorého novoveku. L. Röhrich poukazuje na príhodu zachovanú v istom lekárskom spise z roku 1582 v Padue o žene, ktorá porodila v hrobe dvojčiky. V tomto variante matka a deti šťastne prežili.²³ Varianty tohto motívu stretávame okrem iného aj v jarmočných piesňach a v baladách. Ide napr. o baladu "Der Scheintod" (Zdanlivá smrť) v zbierke Des Knaben Wunderhorn, ktorú Arnim spracoval podľa švajčiarskej letákovkej tlače a kde tiež ide o prežitý pôrod dvojčiek v hrobe.²⁴

Doteraz uvedené príklady podľa môjho názoru poukazujú na to, že ide o prežívania migrujúcich motívov bez konštatovania ciest ústneho podania. Iná je situácia v AaTh 2401 *The Children play at Hog Killing*.²⁵ Otto Görner, opierajúc sa o Bolteho/Polívku, predstavuje históriu motívu tohto rozprávačského typu a upozorňuje na to, že sa znovu vynoril v novinových správach v 20. rokoch 20. storočia.²⁶ Štruktúra týchto rodinných tragédií sa tiež mnohokrát objavuje v súčasných povestiach. Najmä jedno rozprávanie poukazuje na nápadnú paralelu k AaTh 2401:

Matka hrozí svojmu malému synovi, že mu odreže penis, ak sa s ním neprestane hrať, ak sa bude pomočovať a podobne. Sestra matkino vyhrážanie vykoná a kastruje svojho malého brata, kým matka kúpe tretie dieťa-bábätko. Matka v panike chce

odviezť raneného syna do nemocnice, a pritom zrazí autom dcéru. Obe deti zomierajú pred očami matky, neschopnej ničého urobiť. Bábätko sa medzi tým utopí vo vani.²⁷ "Contemporary legends" tak aktualizujú motív "Zabíjanie detí" do dnešných životných podmienok. Zo zabíjania súrodencov sa stala kastrácia, z napodobňovania rodičovských činov uskutočnenie matkinho verbálneho vyhrážania sa, pričom v "contemporary legends" sa výchovný úmysel, skrýty za takouto hrozbou, odsudzuje. V tradičných, ako aj v súčasných variantoch jedno nešťastie priťahuje celý rad ďalších, až k utopeniu dieťaťa pri kúpeľi. Je zaujímavé, že tento posledný motív, ktorý sa v "contemporary legends" často objavuje, sa nachádza v zbierke "Der Selen troist" z roku 1484.²⁸ Aj tu máme dočinenia s putujúcim motívom, hoci pri tomto type "contemporary legends" možno hovoriť len o tematickej pribuznosti, ktorej základnú štruktúru tvorí AaTh 2401.

V súčasných povestiach sa objavuje celý rad príbehov o mimoriadnych technických vynálezoch, ktoré sa dostanú na verejnosť a majú d'alekosiahle dôsledky pre určité výrobné odvetvia. Sú to napr. autá s veľmi malou spotrebou paliva, večne horiace zapalovače, televízory s vynikajúcou kvalitou obrazu a s nespočetnými kanálmi, večne ostré žiletky alebo večne žiarovky. Tieto vynálezy nikdy neprídu na trh, lebo to vylučujú záujmy mocných koncernov a lobby. Uvádžam príklad z prvej zbierky Bengta af Klintberga:

Mladý, čerstvo ženatý Angličan kúpil žiarovku a zakrútil ju do kuchynskej lampy. O 50 rokov, keď so ženou oslavovali zlatú svadbu, žiarovka stále svietila. Muž napísal list výrobcovi žiaroviek, kde vyrozprával o záhadnej žiarovke, čo tak dlho vydržala. Dostal odpoveď, podľa ktorej by firma rada získala túto žiarovku do svojej zbierky. Ponúkla za ňu 1000 libier. Muž začal byť nedôverčivý. 1000 libier za jednu žiarovku bolo trochu priveľa, aj keď bola nezvyčajne trvanlivá, preto uvažoval. Keďže nebol vo finančných ťažkostiach, odpovedal, že by si svoju žiarovku radšej ponechal. Keď mu poľ storočia robila dobré služby, bolo by nespravodlivé, aby ju teraz dal preč, odpísal výrobcovi. O niekoľko týždňov ho zobudil hrmot z kuchyne. Bežal tam a našiel zlodēja na kuchynskej stoličke pod lampou, očividne s úmyslom vykrútiť žiarovku. Zloděj ušiel cez kuchynské okno a odvtedy muž schovával žiarovku so svojimi cennosťami. Táto príhoda naplno prebudila jeho zvedavosť. S priateľom-právnikom začal pátrať na vlastnú päsť. Vyšlo najavo, že firma na žiarovky pred 50 rokmi kúpila patent na večnú žiarovku. Vyrobili a otestovali niekoľko skúšobných exemplárov a ukázalo sa, že sú neobyčajne trvanlivé. Jeden spolupracovník si domyslel, že nový vynález zničí ďalšiu produkciu firmy. Preto skúšobné exempláre zničili, ale jeden z nich sa omylom dostal do obehu. To bola žiarovka, ktorú náhodou kúpil tento muž.²⁹

V komentároch k rozprávaniu tohto typu nie sú nijaké odkazy na staršie paralely. Kto si však myslí, že má pred sebou konečne modernú povesť, ten sa mylí. Dánsky anglista Henrik Lassen sa typom rozprávania "The Improved Product" obšírne zaoberal³⁰ a podobné rozprávania dokázal až u Plínia Staršieho (asi r. 77 pr. n. l.), v ktorých vždy ide o nerozbitné sklo. Uvádžam k tomu príklad zo zbierky "Schimpf und Ernst" od Johanna Pauliho z r. 1522:

Kráľ nechal odňať jednému človeku hlavu
Majster vyšiel zo sklárskej dielne a vzal so sebou malý pohárik, ktorý bol zelený, ako bývajú takéto poháre, a daroval ho kráľovi. Kráľ si myslel - čo mi to daruje za sklo a nechal ho padnúť na zem. Sklo sa však nerozbilo, ale zostala na ňom hrča. Majster siahol do svojho náradia, vytiahol malú nákovu a kladivko a hrču vyrovnal, akoby bola z olova alebo z cinu. Kráľ sa pozrel na sklo a povedal: Majstre, vynašli

ste spôsob, ako sa dá sklo kovať. - Majster odpovedal: Áno! - Kráľ hovorí: Naučili ste to niekoho? - Majster odpovedal, že nie, ešte to nikoho nenaučil. Kráľ povedal, že to nesmie nikoho naučiť a dal mu odňať hlavu. Myslel si, že keď sa sklo dá kovať a tepať, tak je hodnotnejšie ako striebro.

To píše Bartholomeus v *Proprietatibus rerum* v kapitole o skle.³¹

Johannes Pauli v poslednej vete textu poukazuje práve na starší prameň, na "De Proprietatibus Rerum" Bartholomea Anglica, dielo vydané okolo roku 1250. Jemu však bol známy ešte celý rad iných prameňov, napr. Plinius, ktorý rozpráva príbehy o cisárovi Tiberiovi, a tiež *Gesta Romanorum*. Henrik Lassen mohol doložiť ešte viac ďalších dôkazov, napr. v "Germanii" Sebastiana Francka z r. 1539. Pri značnom počte príbehov nemožno prehliadnúť historické súvislosti motívov, ako napr. u Johanna Pauliho. Tak sa dajú tiež čiastočne pochopiť cesty ústneho podania, ako u Pauliho, ktorý sám uvádza svoj prameň. Tieto kanály tradovania, prirodzene, nemôžeme doviesť až k súčasným povestiam. Rozpoznávame tu iba jednoznačne porovnatelne funkčné vzťahy.

Ako sme už uviedli, veľká časť "contemporary legends" poukazuje na obdoby s literárnym švankom. Príklady sú AaTh 1313A *Dead Man Speaks Up* a AaTh 1537 *The Corpse Killed Five Times*, ale tiež v úvode spomenutý Mot. G61. *Relative's Flesh Eaten Unwittingly*, čiastočne X21 *Accidental Cannibalism*, ku ktorým v zbierkach "contemporary legends" patrí celý rad, hoci aj čiastočných paralel. Iným príkladom je rozprávanie uverejnené u Rolfa W. Brednicha:

Maturant z Kasselu dostal povolenie na odvod brancov. Pretože sa tomu chcel vyhnúť, dostal nápad. V nádeji, že by to malo stačiť na vyradenie z odvodu, odovzdal pri vyšetrovaní vzorku moču svojej priateľky. Po nejakom čase dostal správu, že má cukrovku a navyše je tehotná a má sa v uvedenom termíne dostaviť do kasárni.³²

Táto príhoda, kolujúca v školskom roku 1983/84 na školách v Kasseli, nemá obdoby v AaTh katalógu alebo v Indexe motívov. Ale motív klamu falošnou skúškou moču spojeného s diagnózou tehotenstva je všeobecne známy v literárnom švanku. Elfriede Moserová-Rathová poukazuje na švank frekventovaný v zbierkach zo 17. storočia o panne, ktorá chcela lekára oklamať tým, že zamenila svoj moč s inou chorou ženou. Lekár zbadal podvod a domnieval sa, že vzorka pochádza od tehotnej.³³ Rolf W. Brednich k tomu cituje anekdotu z včasného stredoveku o svetoznámom lekárovi a priateľovi bavorského vojvodu Henricha II., biskupovi Notkerovi, v ktorej vojvoda miesto vlastného moču dá biskupovi-lekárovi moč roľníckej tehotnej slúžky. Vojvoda dostane od Notkera správu, že Boh vykoná veľký zázrak, lebo vojvoda onedlho privedie na svet chlapca.³⁴

IV. Záver

Príklady, uvedené v tomto príspevku, poukazujú na to, že "contemporary legends" vytvárajú spektrum súvislostí histórie látok a motívov, ktoré na rôznych medzistupňoch obsahujú rad od konkrétnych putujúcich motívov, teda povestí, až po vonkajšie štruktúrne analógie. O otázke naratívnej kontinuity, ústnej tradície sa tým ešte nič nehovorí. V mnohých prípadoch na to chýbajú dôležité medzičlánky v ústnej aj literárnej tradícii. Súhlasím s Leanderom Petzoldtom, ktorý otázku funkcie príbehov v modernej spoločnosti považuje za dôležitejšiu ako skúmanie tradičných a motívických súvislostí alebo určovanie veku takýchto rozprávání.³⁵ Rozprávania v priebehu tradovania bezpochyby môžu podliehať funkčným zmenám. Véronique Championová-Vincentová to najnovšie ukázala na motive vraždíaciach rodičov.³⁶ Práve "contemporary legends" sa otvárajú pre pripisovanie nových významov a interpretácií. Na druhej strane v mnohých "contemporary legends" spoznáваме funkčné ekvivalenty³⁷ k starším

tradičným podaniam, ako ukazujú spomínané príklady. Takéto funkčné ekvivalenty môžu, ale nemusia byť totožné s motívmi paralel. Analýza súvislostí histórie látok a motívov je v každom prípade zaujímavá aj z aspektu funkcie.

POZNÁMKY

- 1 Doteraz vyšli zväzky 1-4 (1991-1994) časopisu *Contemporary Legend*. Vydanie ďalších zväzkov narušila zmena vydavateľov. 5. a 6. zväzok mali vyjsť v roku 2000.
- 2 GÖRNER, O.: Vom Memorabile zur Schicksalstragödie. Berlin 1931. - Ďalej napr. KLIER, K. M.: Die Mordeatern. In: *Das deutsche Volkslied* 34 (1932), s. 46. - SCHMIDT, L.: Zu den Ballade "Die Mordeatern". In: *Das deutsche Volkslied* 34 (1932), s. 116-117.
- 3 BONAPARTE, M.: The Myth of the Corpse in the Car. In: *American Imago* 2 (1941), s. 102-126. Roku 1946, rok po skončení vojny, vyšli ďalšie štúdie, nadväzujúce na tento výskum. - TÁ ISTÁ: *Mythes de Guerre*. Paris 1946 (v angličtine: *Myths of War*. Translated by John Rodker. London 1947).
- 4 KLINTBERG, B. af: Die doppelte Prophezeiung. In: *Dona Folkloristica. Festgabe für Lutz Röhrich zu seiner Emeritierung*. Hrg. von L. Petzoldt und S. Top. Frankfurt a. M. 1990, s. 113-125.
- 5 RANKE, K.: Zum Motiv "Accidental Cannibalism" (Thompson X21). In: *Dona Ethnologica. Leopold Kretzenbacher zum 60. Geburtstag*. Hrg. v. H. Gerndt und G. R. Schroubek. München 1973, s. 321-326.
- 6 Napr. MARCHALONIS, S.: Three Medieval Tales and their Modern Analogues. In: *Journal of the Folklore Institute* 13, 2 (1979), s. 173-184. - BARNES, D.: The Bosom Serpent: A Legend in American Literature and Culture. In: *Journal of American Folklore* 85 (1972), s. 111-122. - SIMPSON, J.: Rationalized Motifs in Urban Legends. In: *Folklore* 92 (1981), s. 203-207.
- 7 SANDERSON, S.: The Modern Urban Legend. The Catherine Briggs Lecture. No. 1. London 1981, s. 13.
- 8 BENNETT, G.: What's modern about the "Modern Legend"? *Fabula* 26 (1985), s. 229.
- 9 BENNETT, G., SMITH, P.: Introduction. *The Birth of Contemporary Legend. In: The Questing Beast. Perspectives on Contemporary Legend. Vol. IV*. Ed. by G. Bennett and P. Smith. Sheffield 1989, s. 20.
- 10 SCHNEIDER, I.: Indexing Contemporary Legends. Problems - Aims - neuverejnený rukopis prednášky na XII. International Conference Perspectives on Contemporary Legend. Paris, July 18-22, 1994.
- 11 ANTI AARNE, STITH THOMPSON: The Types of the Folktale. Sec. Revision. (FFC 184), Helsinki 1961. - BAUGHMAN, E. W.: Type and Motif-Index of the Folktales of England and North America. (Indiana University Folklore Series Number 20), Bloomington 1966. - THOMPSON, S.: Motif-Index of Folk-Literature. 1-6. Copenhagen 1955-58. Revised and Enlarged Edition. Bloomington. Indianapolis o J. - MÜLLER, I., RÖHRICH L.: Der Tod und die Toten. In: *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 13 (1967), s. 346-391.
- 12 KOSKO, M.: Le Fils assassiné (AT 939 A). Helsinki 1966 (=FFC 198). - PETZOLDT, L.: Der absurde Mord. Zur Interdependenz von Literatur und Volksdichtung am Beispiel einer Zeitungssage. In: Petzoldt, L. (ed.): *Märchen, Mythos, Sage. Beiträge zur Literatur und Volksdichtung*. Marburg 1989, s. 194-212. - CAMPION-VINCENT, V.: The Tragical Mistake. Transformations of a Traditional Narrative. In: *ARV* 54 (1998), s. 63-79.
- 13 MARZOLPH, U.: Häufung des Schreckens (AaTh 2040). In: *EM* 6 (1990), s. 576-581.
- 14 FISCHER, H.: Der Rattenhund. *Sagen der Gegenwart*. Köln 1991, Nr. 4: Die verhängnisvolle Wette.
- 15 BARTSCH, K.: *Sagen, Märchen und Gebräuche aus Mecklenburg. Band 2*. Wien 1880, Nr. 654: Der Nagelschmied in Neubrandenburg.

- 16 BAKER, R. L.: *Hoosier Folk Legends*. Bloomington 1982, Nr. 257, Nr. 258. - SMITH, P.: *The Book of Nasty Legends*. London 1983, s. 107. - BRÉDNICH, R. W.: Die Spinne in der Yucca-Palme. München 1990, Nr. 109.
- 17 BOLTE, J.: Die Sage von der erweckten Scheintoten. In: *Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde* 20 (1910), s. 353-381.
- 18 RÖHRICH, L.: Erzählungen des späten Mittelalters und ihr Fortleben in Literatur und Volksdichtung bis zur Gegenwart. Bd. 2. Bern und München 1967, s. 88-121 a s. 415-428.
- 19 Porovnaj k tomu PETZOLDT, L.: *Grause Thaten sind geschehen*. München 1968, num. 1.
- 20 BURGER, P.: *De gebraden baby*. Amsterdam 1995, *Uit de Dood opgestaan*, s. 78-79.
- 21 Tamže, s. 79-81; Burger, žiaľ, neuvádza nijaké pramene.
- 22 BRÉDNICH, R. W.: Die Spinne in der Yucca-Palme, c. d.: *Geburt im Grab*.
- 23 RÖHRICH, L. v poznámke 15, s. 425.
- 24 *Des Knaben Wunderhorn*. (Ed. Heinz Rölleke.) (Clemens Brentano. Sämtliche Werke und Briefe. Bd. 6.) Stuttgart 1975, s. 313-315. *Doklady v Clemens Brentano. Sämtliche Werke und Briefe*. Bd. 9. Stuttgart 1975, s. 548-599.
- 25 RICHTER, D.: Kinder spielen Schweineschlachten (AaTh 2401). In: *EM* 7 (1993), s. 1264-1267. - RICHTER, D.: Wie Kinder Schlachtens miteinander gespielt haben (AaTh 2401). In: *Fabula* 27 (1986), 1-11. - Richter však označil ešte predchodcu motívu za "contemporary legend" podľa Görnerovej významnej práce (v poznámke 1).
- 26 GÖRNER v poznámke 1.
- 27 DALE, R.: It Happened to a Friend. London 1984, 90. - BRUNVAND, J. H.: The Mexican Pet. N. Y., London 1986, s. 72-73. - BRUNVAND, J. H.: The Baby Train. N. Y., London 1993, s. 68-71. - KLINTBERG, B. af: *Rattan i Pizzan*. Stockholm 1986, Nr. 35. - BRÉDNICH, R. W.: Die Spinne in der Yucca-Palme, c. d. Nr. 57. - CARBONE, M. Th.: 99 leggende Urbane. Milano 1990, s. 176. - BERMANI, C.: *Il Bambino é servito*. Bari 1991, s. 161-163.
- 28 "Der Selen tröst", 1484, Bl. 124. - Cit. podľa Görner v poznámke 1, 9. - cf. SCHMITT, M.: *Der grosse Seelentrost*. 1959.
- 29 KLINTBERG, B. af: *Die Ratte in der Pizza*. Kiel 1990, Nr. 81.
- 30 LASSEN, H.: The Improved Product. A philological Investigation of a Contemporary Legend. PEO - Pre-Publications of the English Institute of Odense University, No. 82 (Oktober 1995).
- 31 PAULI, J.: *Schimpfund Ernst*. Hrg. V Hermann Österley. Stuttgart 1866. O význam XXXVI. S. 200-201.
- 32 BRÉDNICH v poznámke 19, č. 93, Skúška močom.
- 33 MOSER-RATH, E.: "Lustige Gesellschaft": Schwank und Witz des 17. und 18. Jahrhunderts in kultur- und sozialgeschichtlichen Kontext. Stuttgart 1984, s. 196. *Pramenný doklad* 341.
- 34 FRÄNKEL, W. K.: Die Schwangerschaftsdiagnose aus der Harnschau auf Bildern holländischer Maler des 17. Jahrhunderts. In: *Zeitschrift für Geburtshilfe und Gynäkologie* 108 (1034), s. 382-392, tu 390. Cit. podľa Brédnich v poznámke 19, s. 121.
- 35 PETZOLDT, L.: *Dämonenfurcht und Gottvertrauen*. Darmstadt 1989, s. 125.
- 36 CAMPION-VINCENT, V. v poznámke 9.
- 37 KLINTBERG, B. af: Do the Legends of Today and Yesterday Belong to the Same Genre? In: Röhrich, L. und Wienker-Piepho, S. (eds.): *Storytelling in Contemporary Societies*. Tübingen 1990, s. 113-123, tu 123.